

Uniwersytet Medyczny w Łodzi
Kolegium Wojskowo Lekarskie
Wydziału Lekarskiego

lek. med. Jacek Rytkowski

„Działalność Towarzystw Lekarskich i ich znaczenie dla rozwoju medycyny w
okresie II Rzeczypospolitej (1918 – 1939)”

Rozprawa na stopień doktora nauk medycznych

Promotor:
dr hab. n.med. prof. nadzw. Czesław Jeśmań

Łódź 2020rok

Wstęp

Celem niniejszego opracowania jest przedstawienie genezy, działalności i dorobku towarzystw naukowych oraz izb lekarskich w czasach nowożytnych, tj. w czasach zaborczych, II Rzeczypospolitej, aż do czasów wojennych (1939r) w kontekście rozwoju nauk lekarskich, medycyny oraz potrzeb zdrowotnych ludności, tak w wymiarze jednostkowym, jak i zbiorowym (zdrowie publiczne). Powstawanie i rozwój towarzystw naukowych, tak ogólnych (obejmujących wiele dziedzin i gałęzi nauki) oraz specjalistycznych (skupiających specjalistów z jednej dziedziny nauki, np. nauk lekarskich oraz ich specjalizacji szczegółowych, np. pediatrii, chirurgii, anatomopatologii itp.). Taki podział towarzystw naukowych nie był bynajmniej jedyny. Istotnym z punktu widzenia celów niniejszego opracowania to podział na towarzystwa typu filomackiego, samokształceniowego, charakterystyczne dla ośrodków pozbawionych szkół typu akademickiego, oraz typu akademickiego – organizowane w ośrodkach uniwersyteckich. Pierwsze grupowały pasjonatów nauki, praktyków z określonym dorobkiem zawodowym, którym chcieli się podzielić z innym, drugie – pracowników naukowych wyższych uczelni, którzy poprzez tworzenie towarzystw pragnęli dynamizować badania, pozyskiwać dla nich wsparcia materialnego oraz popularyzować naukę zgodnie ze scjentyistycznymi trendami, jakie zapoczątkowało oświecenie.

Kolejność, w jakie zostały wymienione nie odzwierciedla chronologii rozwoju towarzystw naukowych, ani hierarchii ich ważności dla rozwoju polskiego ruchu naukowego. Najstarsze tradycje w tej mierze ma Warszawa, gdzie już w 1800 roku powstało Towarzystwo Przyjaciół Nauk (dalej: TNP). Kolejne miejsca zajmują Wilno, Kraków, gdzie od 1872 roku z tutejszego Towarzystwa Naukowego Krakowskiego (dalej: TNK) wyłoniła się Akademia Umiejętności (AU). W dalszej kolejności wymieniłem należy Poznań, gdzie w 1857 roku miejscowi uczeni i entuzjaści nauki utworzyli Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk (dalej: PTPN), i wreszcie Lwów, gdzie pierwsze towarzystwo naukowe powstało dopiero w 1901 roku. Pod koniec okresu zaborczego do roli istotnego ośrodka ruchu naukowego zaczęła aspirować Łódź, gdzie w 1899 roku za sprawą Józefa Kolińskiego utworzone zostało Towarzystwo Lekarskie Łódzkie (dalej: TLŁ), a nieco później – Oddział Łódzki Warszawskiego Towarzystwa Higienicznego (OŁ WTH). Wydawane od 1900 roku „Czasopismo Lekarskie” (jedyne takie w Królestwie Polskim poza Warszawą) integrowało w swoisty sposób około warszawskie ośrodki prowincjonalne, takie jak Częstochowa, Płock, Lublin itp.), drukując prace i rozprawy tamtejszych lekarzy. Ten ostatni przypadek pokazuje, iż ruch naukowy w zakresie nauk lekarskich, który w niniejszym opracowaniu interesuje nas najbardziej, mógł rozwijać się, albo w ramach specjalistycznych towarzystw lekarskich (odpowiadały one na ogół kryterium 5towarzystwa filomackiego), albo w ramach towarzystw ogólnych (na ogół typu akademickiego), w których wyodrębniony był Wydział Lekarski. W poniższej analizie odnosić się będziemy do jednych i drugich, przy czym zakres naszych zainteresowań nimi będzie funkcją roli, jaką w danym ośrodku odgrywały one w rozwoju nauk lekarskich.

Zakres swobód działania towarzystw naukowych na ziemiach polskich był funkcją politycznego położenia pozbawionego swojego położenia Polaków. W okresie zaborów było ono funkcją polityki narodowościowej zaborców, w której okresy zaostrzenia przeplatały się z polityką zaostrzenia. Praktycznie tylko w zaborze pruskim przez cały okres zaborów

prowadzona była wobec Polaków polityka wynaradawiania. W zaborze austriackim trwała liberalizacja polityki zaborcy w kwestiach narodowościowych nastąpiła po 1867 roku, kiedy wprowadzona została Autonomia Galicyjska, oznaczająca praktyczne pełne swobody działalności Polaków sferach uznanych za apolityczne, a więc także w nauce. Złagodzenie antypolskich restrykcji nastąpiło także po rewolucji 1905 roku w zaborze rosyjskim, co umożliwiło utworzenie Towarzystwa Naukowego Warszawskiego (dalej: TNW), nawiązującego do rozwiązanego po 1831 roku TPN. Pełnię praw i swobód polska nauka, w tym instytucje naukowe cieszył, zyskały w wolnej Polsce. Zostały wówczas rozwinięte tradycje ruchu naukowego, w tym także w zakresie nauk lekarskich, we wszystkich wymienionych powyżej pięciu ośrodkach naukowych: Warszawie, Krakowie, Wilnie, Lwowie i Poznaniu. Szczególną rolę w okresie II Rzeczypospolitej odegrały TNW, uznane przez władze formalnie i materialnie (przekazanie w użytkowanie siedziby Pałacu Staszica) za spadkobiercę tradycji TPN, oraz AU, od 1919 roku występująca pod nazwą Polska Akademia Umiejętności (PAU). Państwo otaczało towarzystwa naukowe mecenatem, wspierając je dotacjami.

Kres tym swobodom położył wybuch II wojny światowej i upadek państwa polskiego. W warunkach okupacyjnych działalność towarzystw naukowych, w tym lekarskich okazała się niemożliwa. Pomimo to w Warszawie podjęto ryzyko stworzenia systemu kształcenia kadr lekarskich na potrzeby Państwa Podziemnego, albo pod przykrywką legalnych szkół zawodowych (np. tzw. Szkoła Zaorskiego) lub instytucji Tajnego Nauczania (Uniwersytet Ziemi Zachodnich – dalej UZZ).

Polskie towarzystwa naukowe organizowane były w oparciu o przodujące wzorce europejskie. Miały na ogół strukturę wydziałową, tj. dzieliły członków według przyjętego w danym czasie klucza klasyfikacji dziedzin nauki, z możliwością tworzenia w ramach wydziałów komisji tematycznych, skupiających się w swoich celach badawczych na określonej, specyficznej problematyce. Towarzystwa te deklarowały na ogół swoją apolityczność.

Cel pracy:

Zasadniczym celem pracy było pokazanie wpływu, jaki wywarły Towarzystwa Naukowe medyczne na postęp nauk medycznych w II Rzeczypospolitej.

Cele szczegółowe:

1. Jaki był stan medycyny polskiej po odzyskaniu niepodległości w 1918 rok Jaka była geneza powstania i działalność lekarskich towarzystw naukowych.
2. W jakich największych ośrodkach akademickich działały towarzystwa naukowe.
3. W jakim stopniu lekarskie towarzystwa naukowe wpłynęły na rozwój i postęp medycyny w Polsce do 1939 roku.
4. Jaką rolę odegrały izby lekarskie w rozwoju medycyny.
5. Jakie najważniejsze koncepcje rozwoju nauk lekarskich były propagowane w publikacjach medycznych.
6. Czy izby lekarskie miały wpływ na rozwój towarzystw medycznych i medycyny.

Materiały i metodyka:

Materiały do pracy zostały pozyskane głównie podczas kwerend archiwalnych oraz w wyniku analizy i literatury przedmiotu. Podczas opracowania poszczególnych rozdziałów dysertacji autor posłużył się metodą historyczno-opisową, retrospektywną, porównawczą, geograficzno-progresywną.

Praca została napisana w układzie chronologiczno problemowym i jest podzielona na 6 rozdziałów. Pierwszy rozdział przedstawia medycynę na ziemiach polskich w okresie zaborów. Drugi rozdział przedstawia stan medycyny polskiej po odzyskaniu niepodległości. Trzeci rozdział Towarzystwa Naukowe w latach 1918-1939 – ogólne zwane interdyscyplinarnymi i specjalistyczne. Czwarty rozdział opisuje działalność Izb Lekarskich w II Rzeczypospolitej. Piąty rozdział Medyczne Towarzystwa Naukowe i Izby Lekarskie w 1939r. Szósty rozdział opisuje medyczne Towarzystwa Naukowe i Izby Lekarskie po zakończeniu działań wojennych.

Wnioski:

Na podstawie przeprowadzonych kwerend archiwalnych oraz analizy literatury przedmiotowej sformułowano następujące wnioski:

1. Towarzystwa naukowe w okresie zaborów propagowały rozwój polskiej myśli naukowej w tym nauk medycznych.
2. Bez istnienia towarzystw naukowych nie byłby możliwy rozwój medycyny.
3. Tempo rozwoju medycyny generowane było potrzebami zdrowotnymi społeczeństwa.
4. Postęp nauk medycznych miał bezpośrednie przełożenie na poziom zdrowotności indywidualnej wyrażający się w takich wskaźnikach jak:
 - średnia długość życia
 - śmiertelność niemowląt
 - obniżenie wskaźników zapadalności na wiele chorób np. zakaźnych
 - stan sanitarny siedzib ludzkich
 - dostęp do urządzeń sanitarnych
 - stan świadomości zdrowotnej
5. Korzystne warunki społeczno-gospodarcze II Rzeczypospolitej wpłynęły pozytywnie na rozwój towarzystw lekarskich i rozwój medycyny.
6. Rozwój ruch naukowego w II Rzeczypospolitej związany był z 5 ośrodkami o ambicjach akademickich.
7. Towarzystwa naukowe wносиły znaczący wkład w rozwój nauk medycznych, propagowanie dorobku naukowego i podnoszenie poziomu medycyny